

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ХУДОЖНИЙ ТВІР КРИЗЬ ПРИЗМУ ДИАЛОГУ КУЛЬТУР ТА КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-272-5-35>

Александрова Г. А.,
*доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*

ОСОБИСТІТЬ М. І. СТОРОЖЕНКА (1836–1906) КРИЗЬ ПРИЗМУ МЕМУАРІВ СУЧАСНИКІВ

У нашому суспільстві, яке з початком російсько-української війни кардинально змінилося, нині ставляться надзвичайно високі вимоги до культури, до присутності в ній діячів, заслуги яких є вагомими для історії і сьогодення. Для України все ще важливо повернути імена її етнічних представників, які були відірвані від національного ґрунту, але відбулися як фахівці й зробили помітний внесок у розвиток науки, освіти й культури інших держав. Серед них – Микола Ілліч Стороженко (1836–1906) – нащадок славного козацького, згодом – дворянського роду, із якого походили письменник Олекса Стороженко (1806–1874), історики Андрій Якович Стороженко (1790–1858), Андрій Володимирович Стороженко (1857–1926), Микола Володимирович Стороженко (1862–1942), музикознавець і фольклорист Дмитро Ревуцький (1881–1941), композитор Левко Ревуцький (1889–1977) та ін. Діяльність цього видатного українця висвітлена в багатьох спогадах сучасників, які потребують докладного вивчення як важливе джерело його біографії, відтворення рис його характеру, комунікаційного кола, стосунків із колегами, учнями та ін.

М. І. Стороженко народився в селі Іржавець Прилуцького повіту тодішньої Чернігівської губернії (тепер Полтавщина), із десятирічного віку жив у селі Мармизівка Лохвицького повіту. Після закінчення зі срібною медаллю 1-ї Київської гімназії (1854) вступив на історико-філологічний факультет Московського університету, де його викладачами були О. Бодяньський, М. Тихонравов, С. Шевицький, Ф. Буслаєв, П. Кудрявцев, Т. Грановський та ін.

М. Стороженко став першим ученим із Росії, який вивчав Шекспіра і його добу в Англії за першоджерелами (був там чотири рази в наукових відрядженнях). Обидві його дисертації – «Попередники Шекспіра. Епізод з історії англійської драми в епоху Єлизавети. – Лілі і Марло» (1872) і «Роберт Грін, його життя і твори» (1878) були цінним внеском у літературознавство. Лондонське шекспірівське товариство вибрало вченого своїм віце-президентом.

Більше тридцяти років М. І. Стороженко був провідним шекспірознавцем, очолював кафедру всесвітньої літератури в Московському університеті. До 30-річного ювілею науково-педагогічної діяльності вченого вийшов збірник «Под знаменем науки» (1902), у якому був розміщений нарис його наукової і громадської діяльності та бібліографічний покажчик праць. У 1905 р. було опубліковано «Нарис історії західноєвропейської літератури до кінця 18-го віку» М. І. Стороженка (переклад на українську С. Петлюри Н. Романович) за редакцією Івана Франка. Український учений підготував записки курсу лекцій до видання, додав свої зауваження із бібліографічними посиланнями до кожного розділу. У вступному слові І. Франко подав коротку біографію М. Стороженка, розповів про редакторську роботу над працею.

Смерть М. Стороженка в 1906 р., по суті, стала закінченням цілої епохи в шекспірознавстві. Майже всі центральні часописи помістили некрологи, у яких поставав світлий образ видатного вченого, благородної особистості, «апостола гуманності й свободи» (так називалася його стаття про Теодора Паркера). Згадували про діяча й на батьківщині, зокрема, у журналі «Киевская старина» (1906. Январь. С. 13; 1906. Февраль. С. 231–156), адже саме тут він опублікував низку шевченкознавчих праць: Шевченко як творець для нього стояв поряд із Шекспіром (про ювілейні статті та некрологи як джерело біографії М. І. Стороженка див. [1], [2]).

У 1909 р. вийшов збірник спогадів «Памяти Николая Ильича Стороженка», у якому були надруковані статті відомих учених: Г. Брандеса, О. Веселовського, М. Виноградова, О. Грузинського, О. Кізеветтера, М. Ковалевського, М. Розанова, І. Янжула, М. Янчука та ін., сповнені почуттям глибокої пошани до цієї світлої особистості. Спогади концентруються навколо особисто-людяного, професійного та національного аспектів. Автори не обмежувалися фіксуванням етапів життєвого шляху та діяльності вченого, а намагалися з'ясувати глибші, внутрішні механізми еволюції особистості, її професійні мотивації, ціннісні орієнтації.

Про еволюцію М. І. Стороженка від «невідомого, самотнього, недосвідченого новачка-малороса з його обдарованнями, сподіваннями,

пошуками життєвого шляху» [3, с. 64] до першого представника нової наукової галузі – всесвітньої літератури – згадував його колега по кафедрі Олексій Веселовський. Автор зауважував, що Микола, хоча й був сином поміщика, у студентські роки перебував у скрутній матеріальній ситуації через стосунки з батьком, але гідно сприймав перші серйозні життєві випробування.

Ще за життя М. І. Стороженко став людиною, про яку ходили легенди. Один із найблагородніших і найталановитіших діячів університету, один із найчесніших і найпереконливіших виразників просвітницьких ідеалів, професор-гуманіст, що поєднував «глибокий талант дослідника літературної історії з рідкісною висотою чарівної моральної особистості, кабінетного вченого – із чуйним громадським діячем і наставником-другом студентської молоді» [3, с. 11], «цілковито далекий від самолюбства чи себелюбства, строгий до себе і поблажливий до інших» [3, с. 34] – так характеризував його літературознавець М. Розанов. Між професором і слухачами витворювалися ідеальні стосунки, прості, ширі й сердечні, побудовані на взаємодовірі й повазі. Про те, що М. І. Стороженко був не тільки глибоким і різнобічним вченим, а й чудовим лектором, згадував історик О. Кізоветтер. За його спогадами, він читав лекції надзвичайно просто, але це була наукова простота викладу, де не було жодного зайвого слова. Він звертався до студентів «із розумною, тонкою, невибагливою бесідою, багатою фактами і повчальними узагальненнями і завжди приправленою легким нальотом витонченого гумору» [3, с. 94].

Історик П. Виноградов у спогадах вдається до гіперболізації: «...не було серед московських професорів жодного, кого я більше поважав би» [3, с. 79]. Про делікатний характер Миколи Ілліча, про його доброту і чуйність згадував археограф, історик літератури М. Долгов [1, с. 68]. Письменниця Р. Хін-Гольдовська зазначала, що сором'язливий, поступливий, навіть безхарактерний у повсякденному житті, М. І. Стороженко умів бути сміливим і сильним, якщо йшлося про науку, студентів, університет. Вона зазначала професорове вміння створити навколо себе атмосферу високого настрою і намагалася розгадати таємницю впливу М. І. Стороженка на найрізноманітніших людей: усіх притягувала надзвичайна душевна гармонія його особистості, прямота і простота в ставленні до людини, «ніби кожна могла його чомусь навчити» [3, с. 179]. «Я знайшов у ньому багату і привабливу душу, надмір спокійної мудрості» [3, с. 43], – зізнавався данський літературознавець Г. Брандес, якого насамперед вразив вираз глибокої доброти в рисах М. І. Стороженка.

Більшість авторів спогадів акцентували на українському походженні М. І. Стороженка (майже всі згадували незрівнянне почуття гумору, яким він відрізнявся від колег-москвичів, суто український темперамент та психіку, любов до рідного краю) і ставили його в один ряд із М. Гоголем, О. Бодянським, М. Костомаровим та іншими діячами, які через історичні обставини змушені були працювати в чужому середовищі. Але, за словами Олени Пчілки, Україна може пишатися вченим, оскільки дала йому силу інтелекту і талант, риси справжньої української природи. Вона згадувала про особливу привабливість надзвичайно симпатичної природи Миколи Ілліча, який заснував у своєму селі народну школу, бібліотеку, був гласним, почесним мировим суддею, брав участь у громадських справах Лохвицького повіту [4].

Майже всі автори спогадів писали про наукову сумлінність та ерудицію М. І. Стороженка, водночас одностайно стверджуючи: пристрасно захоплений викладацькою і науковою роботою, яка для нього була справою всього життя, учений мав колосальний авторитет не лише за інтелектуальні здібності і наукові здобутки, а насамперед через людські якості.

Отже, мемуари про М. І. Стороженка, який за межами батьківщини зберігав ментальні норми, моральні цінності, духовні якості українця, є важливим джерелом для розуміння його особистості, творчої індивідуальності й ширше – для вивчення історії літературознавства, культурного дискурсу доби, а ім'я цього діяча має бути міцно вписане до контексту українського культурного простору.

Список використаних джерел:

1. Александрова Г. А. Постать М. І. Стороженка в ювілейних матеріалах: біографічний та історико-культурний контекст. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 19. С. 212–230.
2. Александрова Г. А. Постать Миколи Ілліча Стороженка в некрологах і поминальних статтях: біографічний та літературознавчий дискурс. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 269–298.
1. Памяти Н. И. Стороженка. Москва : Общество любителей росс. словесности, 1909. 187 с.
2. Пчілка Олена. Николай Ильич Стороженко. *Киевская старина*. 1906. Т. 92. Февраль. С. 231–256.